

POLANYI'S ENVIABLE ALMA MATER PART FOUR

Presented by Zsófia Böddi

Trefort School today

Our school is one of the teacher training schools of the Eötvös Loránd University. Twice a year, graduating students come to the school to complete their teaching practice under the supervision of mentor teachers. Trefort School seems to be popular. Although it is in the centre of Budapest, many students come from other parts of the city or even from the nearby towns.

Besides the six lessons we have each day, there are many other opportunities to learn more about subjects that we are interested in. There are study circles and clubs in the afternoons. There are some that are connected to subjects we study at school e.g. Biology, Chemistry, Computer Sciences, Physics, etc., and there are some that provide opportunity to learn about other interesting things, e.g. films, aquaristics, the European Union etc.

It is useful that there are many languages to study in our school. In the first two years, students learn English or German. In the next four years they choose a second language. It can be Latin, French, Spanish, German or Russian. Besides the lessons, they can learn more in weekend-camps and via student exchange programs.

Students in Trefort School take part in many competitions during the school year. One of them is a competition for all secondary schools in Hungary. The best students can go to the university without an entrance exam. Besides these, they take part in other competitions in Mathematics, Chemistry, languages, Biology and sometimes we participate in competitions abroad e.g. in India in Science or in Italy in Latin.

We are also very proud of the “Trefort Choir”. They give Christmas concerts every year, and they also perform operas e.g. Purcell’s Dido and Aeneas with the help of “Trefort Orchestra”. They also take part in student exchange programs. In the near past, they were in Sweden and Transsylvania. The school also organises the “Trefort Musical Competition” and the “Zoltán Kodály Folksong Singing Competition” too. In February some classes take part in an amateur student theatre, where they perform short plays.

I have to mention sports. Basketball is the most popular sport in the school. There is training in the afternoon for every age group. From year to year our team is among the best teams at the Student Olympics of Hungary. There are also championships in

football and basketball held among the classes in the school. There is a very popular program in wintertime; it is the ski camp, usually in Slovakia. Once a year the school organises a “Sport Day”. We spend the whole day playing different sports and games.

In November we organise the “Trefort Days”. On the first day, the classes and the teachers play many funny games. On the second day, we can listen to interesting lectures held by students, former students and scientists. Another program is the ceremony for the graduating students in December and the “Trefort Ball” in February.

There are many outdoor activities too. The classes make two- or three-day excursions in May and a so-called forest school in the last week of the school year. There they learn a lot about nature. During the summer holiday, we also have the opportunity to meet each other in different camps. E.g. students can go to the so called “Nomad Camp” or paddling on the river Tisza. On the last week of the holiday we can go to the “Ecology Camp”. There we measure different things and learn about Science and environmental pollution. Each day, we make posters about what we learned that day. In the autumn, there is an exhibition with the posters and the photos from these camps.

I think, we have the opportunity to learn as much as possible in our school. Trefort School helps us to learn very much about the world. We are really proud of the former students of our school, like Michael Polanyi and one of our goals is to be a bit similar to them.

FÓRUM AZ IDŐ TÜKRÉBEN. A KÉMIÁTÓL A FILOZÓFIÁIG, AVAGY POLÁNYI MIHÁLY A TUDÓS SZABADSÁGÁRÓL

Sipos Júlia beszélget Fehér Mártával és Litván Györggyel

Kossuth Rádió 2001. június 8.

Polányi Mihály (1891-1976) születésének 110. évfordulója alkalmából a Polányi Mihály Szabadelvű Filozófiai Társaság tagjai, a Budapesti Műszaki Egyetem Filozófia és Tudománytörténet Tanszék oktatói, a természet- és társadalomtudomány legkülönbözőbb területein működő Polányi kutatók jubileumi tudományos konferenciát rendeztek a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen 2001. május 31-én. Ebből az alkalomból készült Sipos Júlia riportja Fehér Márta egyetemi tanárral, tudománytörténésszel, a Társaság egyik alapító tagjával és Litván György egyetemi tanárral, történésszel, a Társaság tiszteletbeli tagjával, a konferencia két moderátorával.

SIPOS Júlia: A most következő ötven perces műsorban egy olyan tudósról lesz szó, akit nevezhetnénk az utolsó reneszánsz gondolkodónak, s ugyanakkor az első igazán modern tudósnak is. Polányi Mihály ugyanis orvosként kezdte a pályáját, majd a fizikai kémián át jutott el a közgazdaságtudományig, majd a társadalomfilozófiáig. Polányinál kezdettől fogva nemcsak hogy nem váltak mereven ketté az általa művelt természet- és társadalomtudományok, de magától értetődően szerves egységet képeztek.

Róla, tudományos teljesítményéről és személyiségéről beszélgetünk a két tudóssal.

LITVÁN György: "Személyes tudás és személyes felelősség", ezzel a két kifejezéssel tudnám a legtalálékosabban jellemezni Polányi Mihályt. Nem mindennapi család volt a Polányiaké az akkori Magyarországon; elsősorban zseniális tagjainak pályafutása hitelesíti ezt a megállapítást. A család tagjai – eredetileg Pollacsek néven – Kelet-Magyarországról indultak el, pontosabban a Kárpátaljáról, ahol gőzmalmot alapítottak. Elődeiket a 19. század elejétől tartják számon, bár én magam 18. századi őst is találtam a levéltárban. A család tagjai a 19. század közepén indultak el Ungvárról nyugat felé, hogy azután a magyar és az osztrák főváros, valamint Németország több városa érintésével jussanak el a világ legkülönbözőbb tájaira, Európán kívül az Egyesült Államokba, Dél-Amerikába, Kanadába. Előbb a Horthy-rendszer, majd a nácizmus elől menekülve rajzottak ki a nagyvilágba.

Az asszimilációnak, a magyarosodásnak és egyúttal a nyugatiasodásnak, a világpolgárrá válásnak egy egészen sajátos esetét reprezentálja ennek a családnak a története. A családnak számos kitűnő tagja volt és van ma is. Már a Polányi gyermekek apja, Pollacsek Mihály, a kiváló vasútépítő mérnök és vállalkozó is, akinek a Monarchia területén számos modern vasúti szárnyvonal építését köszönhetjük, nem mindennapi személyiség. Hasonlóképpen a Polányiak anyja, Cecilia Wohl, vagy ahogy ismerősei nevezték, Cecil mama, ugyancsak nem mindennapi kultúrhistoriai személyiség volt. Irodalmi szalonját a múlt század végétől a 30-as évek közepéig neves irodalmárok, művészek, írók, költők látogatták. Ide járt – többek között – Szabó Ervin (aki egyébként rokon volt), Jászi Oszkár, Lukács György és körének tagjai, alkalmanként Ady Endre és mások Nyaranként a család a ma is létező Széchenyi hegyi villájában látta vendégül az akkor útjukat kereső budapesti értelmiségiek egy kis csoportját.

A testvérek közül Laura volt a legidősebb, aki a hazai reformpedagógiában játszott úttörő szerepet. Az ő növendéke volt Arthur Koestler is. Laura később Ausztriába költözött, majd kivándorolt Amerikába, ahol mint történész vált ismertté.

Adolf, a legidősebb fivér, idehaza keleti kereskedelmi tanulmányokat folytatott. Mivel a Tanácsköztársaság idején komoly szerepet vállalt a kereskedelmi népbizottságon, a bukást követően előbb Olaszországba, majd Délamerikába vándorolt ki.

Károly, a neves gazdaságtörténész, a középső fivér, a Galilei Kör alapítója és első elnöke, jogi tanulmányait követően tért át a gazdaságtudomány és -történet művelésére. Angliában, az Egyesült Államokban, majd Kanadában ért el az említett területeken elismerésre méltó sikereket. Kapitalizmus- és piacellenes teóriájával főleg bizonyos baloldali körökben lett igazán népszerűvé.

Végül Zsófia, a negyedik gyermek után az ötödik Mihály volt, aki eredetileg orvosnak készült, de azután a fizikai kémiát választotta hivatásul, mígnem élete utolsó harmadában a társadalomtudományoknak kötelezte el magát. Fia, J.C. Polanyi kémiai Nobel-díjas (1986) tetőzte be apja természettudományos kutatásait. Ő már külföldön született (Berlin, 1929), tanulmányait Oxfordban végezte, ma Kanadában él és működik.

SIPOS Júlia: Fehér Mártát kérdezem a tudós Polányi Mihályról.

FEHÉR Márta: Polányi munkáiban és elsősorban fő művében, a *Személyes tudás*-ban nagyon sok mai tudományos diszciplína, sőt újonnan alakuló diszciplínák, mint például a kognitív pszichológia vezérfonalat találhatnak. Véleményem szerint Polányi igazi megértése még nem történt meg. Mire gondolok, amikor Polányit korszakos jelentőségű filozófusnak tekintem? Mindenekelőtt arra, hogy Polányi, aki a *Személyes tudás* című műve alcímében a

posztkritikai gondolkodás képviselőjének tekinti magát (a mű alcíme: “Úton egy posztkritikai filozófiához”), a XX. század egy jelentős tudományfilozófiai fordulatának úttörője volt. Polányi az ún. antikartezianus – nem Descartes ellenes, hanem Descartes-tól eltérő, új utat nyitó – filozófia képviselője. Descartes-tól Polányiig a nyugati racionalista filozófia negatív, a kétely hiányával jellemezte a bizonyosságot, vagy a csálhatatlan elemi érzetekben kereste az ismeretek fundamentumát. Polányi ezt a negatív beállítottságot pozitívba fordítja és azt mondja: nem a kétely hiánya, hanem a tudásba vetett bizalom az, ami egyfajta elkötelezettséget - mondjuk ki bátran – egyfajta nem-vallásos értelemben vett hitet jelent. Valami iránt elkötelezve lenni annyit jelent, mint hinni valamiben, és pedig nagyon mélyen és személyesen. Emiatt Polányit sokan – véleményem szerint nem jogosan – irracionalista filozófusnak tekintik, mondván, végső soron a hitre alapozza a tudást. Ez való igaz, csakhogy nem a vallásos típusú hitre, hanem az igazság iránti egyfajta bizalomra, személyes elköteleződésre, s ez nem az irracionalizmus jele. Az antik görögség óta tudjuk hogy például a legszigorúbban deduktív, formális logikai következtetési módokat (sémákat) is egyszerűen elfogadjuk. Mert azt mondjuk, hogy ezek a következtetések olyanok, hogy ezekre építjük mi a racionalitást, amikor mindannyian elkötelezzük magunkat ezeknek a szabályoknak a követése mellett. Lehet persze azt mondani, hogy nemcsak elkötelezzük magunkat, hanem azt mondjuk, azért követjük ezeket a szabályokat, mert segítségükkel olyan eredményekre jutunk, amelyek igazak vagy beválnak. Ez utóbbi egy instrumentalista beállítottság, nem túlságosan értékes és mély. Az előbbi viszont maga is felhasználja azt, ami bizonyítandó lenne, úgymint körbenforgó érvelés. Sokkal helyesebb bevallani, ahogyan az antik görögök bevallották, hogy az axiomákat és a bizonyító következtetési módokat elfogadjuk, személyes és közösségi elköteleződés tárgyává tesszük. (Ez Euklidesz óta közismert). Polányi Mihály ebből a helyzetből azt a következtetést vonja le és bátran szembenéz ezzel a ténnyel, hogy elkötelezettségen, bizalmon alapul az emberi racionalitás és minden tudás. Sőt, személyes elkötelezettségen kell hogy alapuljon a valódi tudás.

Mit jelent ez a személyes tudás? Polányi jelentős gondolata, amivel egy másik vonalon is meghaladja Descartes-t és a kartezianizmust. Ugyanis Descartes óta a nyugati episztemológia arra törekszik, hogy az objektivitást jelölje meg mint az érvényes tudás fémjelzőjét, és a lehető legnagyobb mértékben kizárja az ún. szubjektivitást. Az objektivitást vagy tárgyilagosságot a valóságúsággal szokás azonosítani, míg a szubjektivitást a nem megbízható, az egyéni szeszélynek kitett, esetleg vágyvezérelte elképzelések szinonimájaként értelmezik. Polányi azt mondja: Nem helyes a kartezianus racionalitásnak az a törekvése, hogy egy teljesen személytelen, már-már az embert kizáró tudásideált állítson fel magának, hiszen önmagunkat nem tudjuk kiküszöbölni a képből, mert ez a tudás a legjobb és legtökéletesebb tudás, amire szert tehetünk, mert a mi tudásunk *emberek* tudása. Elvileg nem törekedhetünk tehát önmagunk kizárására, azaz tisztán objektív (a

megismerő személyét kizáró) tudás voltaképpen nem is lehetséges, és nem célszerű ideálként törekedni rá. Persze a szubjektivitás a másik rossz véglet, a teljesen vágyvezérelte, önkényes és megbízhatatlan elképzelések sokasága. A közbülső állapot – amit Polányi személyes tudásnak nevez – tehát az a tudás, amiben a megismerő ember személyisége benne van azzal az elköteleződéssel és morális súllyal, amit a megismerési folyamat megkövetel ahhoz, hogy értékes eredményre vezessen.

Ugyanis Polányinál a harmadik jelentős antikarteziánus tényező az az, hogy összekapcsolja az episztemológiát és az etikát. Azt mondja, hogy a megismerésből nem szabad kiküszöbölni az értéket, a morális értéket. Az angolszász analitikus filozófia mindeddig arra törekedett, hogy a deskriptívét és a normatívát, a “van”-t és a “kell”-t szétválassza.

Kantnál bukkan fel ez a szisztematikus szétválasztás, ami abban az időben helyes volt, mert egy sor olyan normától tisztította meg a megismerés folyamatát, amely tényleg nem volt ott helyénvaló. Polányi azt mondja, az ember egész lényével, személyiségével jelen kell hogy legyen a megismerésben, hogy az kellő komolysággal menjen végbe. A megismerés nem lehet sem egy gépiesített folyamat, sem pedig egy felelőtlenül végzett folyamat, mert mi emberek tudjuk, hogy fallibilisek vagyunk, tévedhetünk (ezt Karl Popper hangsúlyozza ki igen nagy mértékben), és ha tudjuk, hogy tévedhetünk, akkor annál inkább teljes morális komolysággal kell a megismerés folyamatát végbevinni. Mindvégig tudatában kell lennünk annak, hogy a megismerés személyes folyamat, és személyiségünket tesszük fel arra, amit művelünk.

SIPOS Júlia: Fehér Márta hangsúlyozta itt a moralitást és az etikát. Polányi nemcsak elméletileg, hanem a saját életében, életvitelében is kellő hangsúlyt helyezett erre. Hallgassuk meg erről Litván Györgyöt.

LITVÁN György: Ezt a fajta moralitást egy rendkívüli felelősségtudatnak és felelősségvállalásnak tekinthetjük, ami végigvonul Polányi egész életén. Ide vezethető vissza az ő tudományos pályamódosítása is. Mint már említettük, orvosként kezdte, az első világháború idején katonaeorvosként, ezután tért át a fizikai kémiára, de nem tudott ebben sem végleg megmaradni. Nem arról van szó, hogy ezen a területen sikertelen lett volna a működése és azért váltott. Ő a természettudományok területén a legnagyobb zsenikhez mérhető. Ismeretes, hogy a fizikai kémiában nemzetközi sikereket ért el. Ő egyszerűen nem fért el egy diszciplínában, mivel a társadalom, illetve az emberiség iránt érzett felelősség hajtotta.

Ezért kezdett el a 20-as években közgazdasági problémákkal is foglalkozni. Elsősorban a szovjet tervgazdaság, az ún. szocialista gazdaság izgatta, annál is inkább mert családjának és szellemi körének egyes tagjai, így például bátyja,

Polányi Károly és mások, nagy izgalommal várták ennek az új gazdasági világjelenségnek az eredményeit. Polányi Mihály elutazott Moszkvába, hogy saját szemével győződjön meg róla, mi folyik ott, hogy azután nagyon tárgyilagosan, nagyon kritikusan tanulmányokban – többek között a budapesti *Századunk* című folyóiratban – megírja a véleményét. Hasonlóan Jászi Oszkárhoz, korai írásaiban ugyancsak elvetette egy átfogó tervgazdaság lehetőségét. Majd továbbment, a filozófiai és morális kérdések felé fordult, mivel az emberiség állapota a század közepén végképp kétségbeejtette. Ez arra sarkallta, hogy megvizsgálja a megismerés és változtatás lehetőségeit. Figyelme nemcsak a világjelenségekre, az egyetemes kérdésekre terjedt ki, hanem a kis magyar glóbusz helyzetére is.

Nagyon jellemző Polányira, s ezt a mostani jubileumi Polányi-konferencián is idéztem, hadd idézzem itt is, az a néhány mondat, amit ő 1929-ben egy magyar folyóiratnak írt, arra kérdésre válaszolva, hogyan lett ő nevezetes emberré a világban. Megemlítette azoknak a magyar és német professzoroknak a nevét, akik tehetségét felismerve felkarolták őt, és erre az útra segítették. Majd így ír:

“Visszatekintve a mélységet látom, amelyből engem, egyet a sok közül szerencsés segítő kezek kimentettek. Visszatekintve ott látok félúton megrekedve elveszni polányi mihályokat, jó barátaimban, akik visszamaradtak, ismeretlen szegény fiúkban, tucatszám olyanokat és különbeket, mint én, kidobva az egyetemről, numerus claususok, más klikkek drótsövénye előtt elterülve, rokkantak halmán. Igen, elég egy pár Ady-szó, ’rokkantak halmán’, ‘a Gare de L’ Este-en’, ‘én nem vagyok magyar?’ Ez kapcsol össze veletek, otthonmaradt bajtársaim, Ady Endre szelleme. Reménye annak, hogy Ady nemzete nem rugaszkodhatott el örökre a Nyugattól, hogy támad ott még Széchenyi és Kazinczy, hogy az egyetemeken lesznek majd Tangl Ferencek és Pfeiffer Ignácok, nyitott kapuk, segítő kezek.”

Polányi minden sorából, minden szavából árad a felelősségtudat, egyben a hazafiság is, amit az akkori Magyarország nem ismert el és amit azóta is sokan kétségbevonnak, holott Polányi Mihály az emigrációban mindvégig figyelt arra, mi történik Magyarországon. Ezért ítélte el a jobboldali, majd a baloldali diktatúrákat, csatlakozott már az ötvenes években egy olyan mozgalomhoz, amely harcot hirdetett a gondolkodás szabadságáért, sőt tulajdonképpen irányító szelleme volt a Congress for Cultural Freedom nevű nemzetközi szervezetnek, amely a tudomány, a szellem szabadságáért küzdött elsősorban a Szovjetunió felől érkező fenyegető veszélyekkel szemben.

SIPOS Júlia: Hogyan értelmezte Polányi a tudomány szabadságát?

FEHÉR Márta: Polányi a tudományban republikánus volt. Hirdette, hogy a tudománynak szervezetileg is köztársaságnak kell lennie. A tudományban sem belső, sem külső diktatórikus elfajulások nem engedhetők meg. Polányi a náci és a

szovjet tudományos életben bekövetkezett fejleményeket mint a külső diktatórikus kényszer tipikus eseteit ítélte meg és ítélte el és ezért is lépett fel a Litván György által említett Congress for Cultural Freedomban, mint kezdeményező és mint aktivista, hogy a tudományos tevékenység szabadságát és vele a személyes elköteleződés valódiságát biztosítani tudja. Akik támadják Polányit a már korábban említett személyes elköteleződés fogalom miatt, amit ő ismeretelmélete alapjává tett, éppen azért szokták támadni, mert az ember – kivált ha morálisan nincs felvértezve – könnyen a manipuláció áldozatává válhat, és rossz vagy ál-elkötelezések rabjaként vagy külső kényszer hatására, tehát képmutatóan vagy valamely párt vagy egyház ideológiájának foglyaként téveszméket, ál-igazságokat hirdethet, ezek iránt köteleződhet el, amiből sohasem lesz valódi tudomány. Polányi a Liszenkó-ügyet hasonlóképpen elemezte, elítélte azt, hogy a sztálinista diktatúra beavatkozott a tudományos köztársaság életébe, tönkretéve annak demokratikus működését és lehetetlenné téve az igazság iránti valódi személyes morális elköteleződést. Elítélte, hogy a sztálinista diktatúra egy sor tudományos kérdésben diktatórikus módon nyilvánított véleményt.

Hogy Polányi mennyire sokoldalú volt, azt az is bizonyítja, hogy tudománypolitikai, szociológiai, sőt politikai kérdésekkel is foglalkozott. Mindvégig megtartotta érdeklődését a magyar ügyek iránt, 1956-ban például rendkívül fontos szerepet játszott abban, hogy a világ megismerje a Magyarországon történeteket. Ezért is vált azután az előző rendszerben *persona non grata*vá.

SIPOS Júlia: Idehaza mikor kezdődött a fordulat a Polányiak befogadását illetően?

LITVÁN György: Polányi Károly recepciója, munkásságának megismerése idehaza két évtizeddel ezelőtt kezdődött. Polányi Károly baloldali volt, kifejezetten nem marxista, a szűk materialista szemlélettel ifjú korától szemben állt. Szemlélete az új baloldalhoz állt közel. Ugyanakkor Polányi Mihálynak – néhány embert kivéve – idehaza még a nevét sem ismerték. A Polányi név hosszú ideig Károlyt jelentette. Tíz évvel ezelőtt kezdődött Polányi Mihály hazatérése. Az ő nyomán kezdődött meg olyan gondolatköröknek, gondolatfolyamatoknak a megismerése és kipróbálása, amelyek addig gyakorlatilag ismeretlenek voltak. Nála valóban gondolat és morál találkozik össze, ahogyan ezt Fehér Márta említette. Nagyon jellemző rá, ahogyan ő 1956-hoz hozzányúlt. Nagyon érdekelték őt az exkommunisták, akik az ötvenes években kezdtek kiábrándulni a kommunizmusból, fordultak vele szembe és készítették elő a forradalmat. Elsősorban Gimes Miklós figurája érdekelt. Egyik művében megírja, hogy Sztálin halála után egy újsághír, a moszkvai zsidó orvosok elleni gyilkossági vádak elejtésének hatására hogyan kezdtek Gimes Miklós agyában a folyamatok

visszafelé peregni és hogyan jutott el annak felismeréséig, hogyha ez is hazugság, akkor az előző is az volt, s az is, ami erre épült. Így azután végül is az egész hazugságvárnak a leleplezéséhez, lebontásához jutott el.

Szeretném hangsúlyozni, hogy a Polányi Mihály Szabadelvű Filozófiai Társaságnak, mindenekelőtt Fehér Mártának és Gábor Évának köszönhető, hogy Polányi Mihály életműve most már kötetekben és a *Polanyiana* időszaki kiadvány különböző számaiban, angol és magyar nyelven napvilágot látott, illetve lát majd folyamatosan. Ez óriási nyeresége a magyar szellemi életnek.

SIPOS Júlia: Érdekelne, hogy vajon Fehér Márta, hogyan találkozott Polányi Mihály nevével és gondolataival?

FEHÉR Márta: Teljesen véletlenül találkoztam Polányi Mihály nevével. 1974-ben amikor a kandidátusi disszertációmát írtam, olvastam Thomas Kuhn *A tudományos forradalmak szerkezete* című művét, ami akkor még szintén alig volt ismert Magyarországon, persze nyugaton már nagy visszhangja volt. Kuhn említette Polányi Mihály nevét, mint akinek a négy évvel azelőtt megjelent könyve, a *Personal Knowledge* nagy hatással volt rá. Akkor utánanéztem ennek a Polányi műnek a könyvtárban. Szerencsére Polányi bizonyos művei a magyar könyvtárakban hozzáférhetőek voltak, persze csak azok számára, akik tudtak angolul. Felfigyeltem arra, hogy Polányinál milyen érdekes gondolatok vannak. Meg is említettem ezeket a disszertációmban, de mélyebben nem elemeztem őket, mert a témámhoz csak marginálisan kapcsolódott akkor. Évekkel később azután egy fiatal kutató, Ujlaki Gabriella, (aki 1994-ben sajnos meghalt), azzal keresett meg, hogy legyek a konzulense a doktori disszertációja megírása alatt. Őt Polányi esztétikai írásai ragadták meg: a vizualitással, a színekkel, a képi ikonikus szerkezetek kognitív szerepével foglalkozó gondolatai, s nagyon megtetszettek neki. Én ezekkel különösen nem foglalkoztam, kiestek az érdeklődési körömből, de mivel a témának voltak episztemológiai vonatkozásai is, ezeket együtt tudtuk tanulmányozni Gabriellával.

Ujlaki Gabriella kereste meg azután Gábor Évát és Békés Verát is, s akkor mi négyen gondoltunk először arra, hogy meg kellene alapítani a Polányi Mihály Filozófiai Társaságot. 1990-ben létre is jött a Társaság. Gabriella volt a szikra gyújtója és mi hárman tüzet fogtunk.

SIPOS Júlia: Hogyan kezdődött a Polányi életmű feldolgozása?

LITVÁN György: 1978-ban futólag láthattam Chicagóban azt a fantasztikusan gazdag hagyatékot, ami felőleli Polányi kéziratban maradt munkáit, gazdag levelezését, jegyzeteit. Kora nagy tudósaival és szellemeivel levelezett, Albert Einsteintől Arthur Koestlerig és Mannheim Károlyig, Jászi Oszkárig. Nagy Endre

kollégáknak volt alkalma alaposabban megismerkedni a chicagói iratanyaggal. A *Soros Alapítvány* jóvoltából került haza ez a hagyaték, több évtizedre szóló kutatómunkát kínálva a Társaságnak, a Polányi-kutatóknak.

SIPOS Júlia: Hogyan jellemezné Fehér Márta Polányi tudósi attitűdjét?

FEHÉR Márta: Polányi nemcsak az utolsó reneszánsz ember, de az utolsó olyan tudós is, aki egyszerre volt szuverén gondolkodó, szuverén tudós és szuverén ember, mert ez a három összefügg. John Ziman neves angol fizikus foglalkozik az utóbbi években azzal az aggasztó folyamattal, ami a világban ma végbemegy, hogy t.i. a tudós egyre inkább szellemi bérmunkássá válik, aki megrendelésre, bérmunkában kutat. Igaz, kutatásai színvonalasak abban az értelemben, hogy nagy és eredményes technikai outputja van a tevékenységének. Munkájának eredményei technikailag magas szinten azonnal felhasználhatók, a megrendelő által kítűzött célt pontosan, szakszerűen és időre teljesíti, sikeresen megoldja a feladatot. Az ilyen kutató, akire egyre nagyobb mértékben szükség van, sőt úgy tűnik csak ilyenekre van ma szükség, legalábbis a gazdaság által irányított szférában. Mint tudjuk a globalizáció folyamatában egyre inkább mindent a gazdasságosság és a profitabilitás irányít, és sajnos nagyon háttérbe szorulnak az alap kutatások. A nagyvállalatok által kítűzött cél, vagy az azonnal felhasználható eredményre való törekvés nélkül folytatott kutatások háttérbe szorulnak, nemigen találnak finanszírozásra, szponzorra, vagy manapság csak igen kis és csökkenő mértékben. Polányi igen fontosnak tartotta az alap kutatások, a közvetlen felhasználhatóság követelményének nem kiszolgáltatott kutatások fenntartását. Ez lett volna a Tudomány Köztársaságának vezérlő elve, hogy a tudós, illetve a tudós-közösség szabadon dönthesse el, hogy mit kutat. Ebben működik a belső intuíció, a személyes elköteleződés. Polányi véleménye szerint, a tudomány halála, ha eluralkodik benne az azonnali vagy rövidtávú felhasználhatóság követelménye, ami a diktatúra egyik formája. Mert nem szabad elfelejteni, hogy nemcsak politikai diktatúra van, hanem van gazdasági diktatúra is, amiről Polányinak még kevés tapasztalata lehetett, – nekünk manapság annál több – de amikor a diktatúra eltűrésétől óvta a tudós közösséget, és azt mondta: minden diktatúra a tudomány halálához vezet, nagyon igaza volt.

Sipos Júlia köszönetet mond Fehér Mártának és Litván Györgynek, hogy gondolataikat megosztották a rádió hallgatóival.